

УКРАИНСКИЯТ ВЪПРОС НА СТРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ВЕСТНИЦИ В ГОДИНИТЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Инна Манасиева

доктор, главен асистент, Институт за исторически изследвания,
Българската академия на науките, ул. Шипченски проход, 52, бл. 17, София,
България, innamanasieva@abv.bg, ORCIDID0000-0002-1063-6200

Даденият материал разглежда състоянието на украинския въпрос на страниците на българския периодичен печат през Първата световна война. Преди започването на Великата война националните проблеми на Руската империя и са непознати за българското общество. Със стремежа на една част от украинците да се отделят украинските земи от Руската империя и да се създаде независима украинска държава българите са запознати от пристигналите в България през есента на 1914 г. представители на Съюза за освобождението на Украйна – организация, създадена в Лвов (Австро-Унгария) в началото на август 1914 г. от украинци, политически емигранти от Руската империя. След началото на войната цялата мощ на периодичния печат е насочена към агитацията за или против влизането и участието на съответните страни в започналия конфликт. Украинската идея се използва като един от аргументите за избора на Централните сили за естествен съюзник на България в европейския конфликт. Най-големите столични вестници, партийни органи на управляващата коалиция „Народни права“, „Нов век“ и „Воля“, както и най-тиражираните всекидневници „Дневник“ и „Утро“ публикуват материали, посветени на украинския въпрос. В края на 1917 – началото на 1918 г. целта на българските вестници е да запознаят читателите си с новата държава – Украинската народна република. Материалите са посветени на Брест-Литовския мирен договор, на пристигането и състава на украинската дипломатическа мисия начело с О. Шулгин, на външнополитическата ориентация на Украинската държава.

Ключови думи: украинският въпрос, Първата световна война, Съюз за освобождението на Украйна, българският периодичен печат, България, Украйна

THE UKRAINIAN QUESTION IN THE PAGES OF BULGARIAN NEWSPAPERS IN THE YEARS OF THE FIRST WORLD WAR

Inna Manasieva

doctor, Assistant Professor, Institute for Historical Studies, Bulgarian Academy of Sciences, 52 Shipchenski Prohod Str., bl. 17, Sofia, Bulgaria, innamanasieva@abv.bg, ORCID ID 0000-0002-1063-6200

This article examines the state of the Ukrainian question in the pages of the Bulgarian periodical press during the First World War. Before the outbreak of the Great War, the problems of nationalities in the Russian Empire, and specifically the Ukrainian question, were unfamiliar to Bulgarian society. It was in the autumn of 1914, with the arrival of representatives of the Union for the Liberation of Ukraine, that Bulgarians were first acquainted with the striving of part of the Ukrainians to separate the Ukrainian lands from the Russian Empire and create an independent Ukrainian state. After the beginning of the war, all the power of the periodical press was directed at the agitation for or against the entry and participation of the respective countries in the ongoing conflict. The Ukrainian idea is used as one of the arguments for the choice of the Central Powers as a natural ally of Bulgaria in the European conflict. The most important mouthpieces for the ruling coalition newspapers 'Narodni prava', 'Nov vek', 'Volya' and the most popular dailies 'Dnevnik' and 'Utro' published materials on the Ukrainian question. At the end of 1917-beginning of 1918 the aim of the Bulgarian newspapers was to acquaint their readers with the new state - the Ukrainian People's Republic. The articles were dedicated to the Brest-Lithuania Peace Treaty, the arrival and composition of the Ukrainian diplomatic mission headed by O. Shulgin, the foreign policy orientation of the Ukrainian state.

Key words: the Ukrainian question, the First World War, the Union for the Liberation of Ukraine, the Bulgarian periodicals, Bulgaria, Ukraine

В края на XIX – началото на XX в. украинският въпрос в България като политически проблем не е познат нито на обществото, нито на

управляващите. През XIX в. съществуват интензивни контакти между двата народа, но създадените връзки са в сферата на културата. Украинската идея, така като я разбира онази част на украинското национално движение, стремяща се към отделянето на украинските земи от Руската империя и създаването на независима украинска държава, е непозната за българското общество в началото на XX в. Украинският въпрос в този си аспект е поставен на дневен ред в България в началото на Първата световна война от Съюза за освобождението на Украйна – организация, създадена в Австро-Унгария от украинци – политически емигранти, напуснали Руската империя. Емисарите на организацията, разпратени в редица европейски държави с цел популяризация на украинската идея, използват всички възможности, които може да представи европейският периодичен печат, за да информират широката публика за създаването на Съюза, неговите цели и задачи и разбирането му на украинския въпрос.

Със започването на войната украинският въпрос като политически проблем намира мястото си на страниците на българските вестници. След началото на войната цялата мощ на периодичния печат е насочена към агитацията за или против влизането и участието на съответните страни в започналия конфликт. В повечето случаи материалите не съдържат анализ на създалата се ситуация, а представляват елементарна пропаганда в полза на Централните сили или Антантата, в съответствие с личните виждания на отговорните редактори. Българските вестници и списания, печатни органи на партиите в страната, било то управляващи или опозиционни, излизаци в столицата или провинцията, не са изключение. Германия и Австро-Унгария, от една страна, и Русия и Франция, от друга, не пестят средства за пропаганда в медиите на неутралните държави. България също е засегната от опитите на Велики държави да „купят“ влияние в местните медии.

Осъзнаването на факта, че общественото мнение е в състояние да повлияе върху вземането на политическите решения, предопределя стремежа на посетилите България лидери на СОУ да бъде спечелено това мнение в полза на пропагандираната от тях кауза. Съзнателно и целенасочено се цели да бъде повлиян българският читател: както такъв, здраво стъпил на русофобската платформа, така и колебаещ се, изпитващ благодарност към Русия, осъзнаващ заслугите ѝ във възстановяването на българската държавност. В географско отношение в началото на ХХ в. вестниците и списанията са ситуирани във всички региони на България. Но според напълно разбираеми причини, най-вече финансови, по-голямата им част се издава и разпространява в столицата. Затова на „ухажването“ на софийската преса представителите на СОУ отделят голямо внимание – най-вече на партийните органи на управляващата либерална коалиция, макар че правят опити да привлекат на страната на своята кауза и опозиционните издания. След започването на войната най-големите столични вестници, партийни органи на управляващата коалиция „Народни права“, „Нов век“ и „Воля“, както и най-тиражираните всекидневници „Дневник“ и „Утро“ публикуват материали с прогерманска насоченост. Тъкмо тази група вестници отразява пристигането на делегатите на СОУ в България, а впоследствие и дейността на представителя на Съюза в София Л. Ганкевич. Материали, посветени на украинския въпрос въз основа най-вече на предоставените от СОУ сведения, се появяват в българската преса до началото на 1915 г. След като България е спечелена за каузата на Централните сили, те постепенно секват.

След началото на конфликта, материали, посветени на украинския въпрос, започват да се появяват веднага след руските победи на Източния фронт и превземането на Галиция. Всички вестници, чиито редакции по една или друга причина предпочитат да отразяват гледната точка на Централните сили и съответно получават своите новини от германските и австрийските

агенции, публикуват къси съобщения, посветени на съдбата на украинците в завзетите области (Volya 1914a, Volya 1914g, Volya1915; Kambana 1914a, Kambana 1914b). Осъждат се действията на канцеларията на граф Бобрински, Военен управител на Галицкото генерал-губернаторство, временно създадената административно-териториална единица на новопридобитите земи. Тези действия се окачествяват като „насилията против свободата на вярата от страна на русите в Галиция“, „политика на съсипване“ и касаят най-вече опитите на тази канцелария за решаване на религиозния въпрос, придобили репресивен характер по отношение на Украинската гръко-католическа (униатска) църква. През септември 1914 г. военните власти обвиняват митрополита на тази църква А. Шептицки в антируска пропаганда; той е арестуван и депортиран от Галиция. Българските периодични издания осведомяват читателите както за заточаването на Шептицки, така и за протести срещу това не само на галицките украинци, но и на редица европейски държави, включително и Ватикана. Публикуват се предоставените от австрийските агенции сведения за забраната на употребата на украинския език в областта, „даже и за частната кореспонденция“; коментират се мерките за отнемането от печатниците на правото да издават периодиката на украински език.

Това, че новините за състоянието на украинския въпрос и положението в украинските земи постъпват от един и същи източник, проличава от еднакви съобщения по редица въпроси, публикувани в различни вестници. Така, във вестниците „Воля“ и „Дневник“ един и същи текст описва идването на Л. Цегелски и С. Баран в София срещата на емисарите на СОУ с турския министър на външните работи Талаат бей (Volya 1914b, Volya 1914e; Dnevnik 1914a, Dnevnik 1914c). По същия идентичен начин, например, във вестниците „Заря“ и „Камбана“ се споменава за германските прокламации към украинците в Руската империя, свързано с отстъплението на руските войски

от завзетите позиции през първата половина на 1915 г. и преземането на оставените територии от германските. Тези позиви призовават украинците да не напускат домовете си, а да очакват своите «избавители»: «...Германци и австро-унгарци в скоро време ще започнат настъплението си към Киев за освобождението на малорусите от московското иго,.. към първи септември Киев ще бъде превзет и тогава ще бъде провъзгласено «самостойното украинско кралство» (Zaryu 1915; Kambana 2015).

С цел запознанство на българската публика с развитието на украинската обществено-политическа мисъл и най-известните ѝ представители, с живота на украинците в Руската империя и Австро-Унгария, на страниците на българския периодичен печат излизат статии, написани от лидерите на Съюза и преведени на български. Публикационната активност на СОУ в България за мястото и ролята на украинския въпрос в тогавашните международни отношения започва през ноември 1914 г. и е свързана с името на Л. Цегелски. Той е очевидният автор на двата уводни материала, излезли на страниците на в. „Дневник“ в края на 1914 – началото на 1915 г. – „Последиците от войната. Украинският въпрос“ и „Освободителната мисия на Русия и малките народи“ (Dnevnik 1914b; Dnevnik 1915). През същия период излизат и други материали, инициирани и написани от емисарите на СОУ, например статията „Политическите партии в руска Украйна“, написана от В. Дорошенко, „Преглед на украинската история“, от М. Грушевски и други (Volya 1914c, Volya 1914d, Volya 1914g, Volya 1914h).

В истинска трибуна на украинската идея в България се превръщат страниците на ежедневника „Камбана“. Това е единственият български вестник, който през 1915 г. и най-вече по време на съдбовното за България лято публикува собствени, непреведени материали, посветени на украинския въпрос. Редакцията на вестника се придържа към откровено антируски позиции, а украинската идея се използва като един от аргументите за избора

на Централните сили за естествен съюзник на България в европейския конфликт. Чрез преведени на български език материали (предоставени от членовете на СОУ и публикувани в някой от техните печатни органи), редакцията на «Камбана» се стреми да изпрати послание до българския читател: в Европа смятат България за най-разумна балканска държава; страна, която не само се бори за своите национални интереси, но е и загрижена за спокойното следвоенно бъдеще на цяла Европа.

След встъпването на България във войната формирането на образа на Русия като на основния враг на българите не се нуждае вече от допълнителното „подхранване“; вътрешнополитическите проблеми, свързани с военното положение, също са много на брой. Това става причина за постепенното изоставяне на украинската тематика от българския печат. С напредването на войната интересът към украинския въпрос в българския периодичен печат намалява, за да избухне с нова сила към края на 1917 г.

Още в средата на март 1917 г. в българския периодичен печат гръмва новината – в Русия избухва революция. Информацията за нея се появява на първите страници на всички вестници – столични и провинциални. Покрай новините за отказа на цар Николай II от престола, за манифестите на основните политически сили, подкрепящи или осъждащи преврата, мненията на европейските държави за последиците от размириците в Русия за почват да се прокрадват известия за вълнения в различни региони на империята – отначало във Финландия, после в балтийските губернии, а най-накрая и в Украйна. Позабравен за известно време, украинският въпрос отново намира мястото на страниците на българския периодичен печат.

Отначало, покрай новините за формирането на новите органи на властта – съветите, пресата съобщава за създаването на Украинската централна рада. През първата половина на 1917 г. сведенията са за предприетите от нея мерки по осигуряването на исканията на украинците за

културна и политическа автономия. Информацията за събитията в украинските земи е много кратка, отпечатана предимно на вторите страници, предоставена не от собствените кореспонденти, а от чуждестранните бюра по печат. Към началото на юни Радата е представяна вече като представителен орган на всички украински политически сили, контролиращ ситуацията в южните губернии на размирната Русия, „управляващ страната във всяко друго отношение, освен във военно“.

По повод издаването на Първия универсал на Радата в. „Мир“ публикува на първата си страница авторски материал, озаглавен „Украинският въпрос“ (Mir 1917). В него за първи път редакцията на този вестник признава съществуването на този въпрос като политически проблем. Признава се правото на украинския народ да не се ограничава само с културно-национални искания, а да поставя и чисто политически цели. Одобрява се и законодателната инициатива на Централната рада – искане на широка национално-териториална автономия на Украйна, която да стане част на федеративна руска република с местно национално самоуправление и обезпечаване правата на националните малцинства, както и „парламентаризъм в най-широкия смисъл на думата“. Също така се изброяват не толкова фундаментални, но много важни за бъдещото функциониране на нов национален организъм, решения на Радата – Киев да стане столицата на бъдещата автономна Украйна, украинският език да е официален на цялата територия – за администрацията, обучението и богослужението.

През декември 1917 г. цялото внимание на българското общество е насочено към Ставката на Германското върховно главно командване на Източния фронт, градчето Брест-Литовск, където са започнали преговори за мир с представителите на Русия – болшевиките. Еуфорията в пресата и сред обществото е огромна – страната е на ръба на своите възможности в условията на войната. Призивът на руските революционери за незабавен мир

без анексии е шансът ситуацията да се промени към по-добро. На този фон новината за появата на нова делегация на мирните преговори в Брест-Литовск, която да преговаря от името на бившата Руска империя, изненадва българската преса.

Българският читател не е запознат с новосъздалото се държавно образование. Затова до 15 януари повечето вестници (органи на партии и ежедневници) излизат с редакционни статии, посветени на новата държава, на украинското движение за независимост, на уникалните черти на украинците на попрището на дипломацията и държавното строителство, на отличителните душевни качества на този народ, които правят невъзможно съжителството им с великорусите. На първо място журналистите се опитват да обяснят факта как така стремежите на украинците за откъсването от Русия са били извън вниманието на европейското общество като цяло и българското в частност. Верни на съюзниците си, дописниците на вестниците тръгват да обясняват, че украинското движение не е дело на Централните сили и е подхранвано от собствени сили в течение на много години.

Успехът на украинците в техните отцепнически начинания пресата се опитва да обясни с онези природни качества, които ги различават от великоруските им събратя, а и от други славянски народи. В. „Мир“ им приписва гъвкавост и прозорливост, „две качества, които съставят истинска държавническа мъдрост“. Непреклонност в това да отстояват своята независимост вестникът изпъква като една положителна характеристика на управляващите в Украйна: те остават верни на идеала си дори и след като това тяхно качество създава у други народи мнението за тях като за чуждо оръдие, „ту на австрийците и германците, ту на френци и англичани, ту като сподвижници на най-крайните елементи в Русия“. Затова, сред цялата анархия в Русия, тъкмо те остават един стабилен остров, та „дори англичани и френци, които в печата си първоначално представяха украинските искания

за австро-немска интрига, подириха в независимостта на Украйна опора за себе си“. Творческият, съзидателен дух на украинците, „макар и с школническата простота и наивност“, се противопоставя на войнствените настроения на болшевиките, от които са излизали „инициативи само за разорение“; болшевиките са наричани „социалисти“ за разлика от украинците, които са „буржоа“ (Mir 1918b).

Недоволството на българите от правителството на В. Радославов както на фронта, така и в тила подклажда надеждите на опозиционната Демократическа партия отново да поеме управлението на страната. Затова тя изглежда най-заинтересована от това да разбере какво означава за България съседството с новосъздадената държава. На страниците на партийния вестник „Пряпорец“ през януари и февруари 1918 г. се появяват две много любопитни статии, целящи да докажат легитимността на украинската държава, с която се водят преговорите за мир, а впоследствие е сключен и мирният договор.

Авторът на първата статия „Самоопределението на народите и създаването на нова държава“ (Pryaporets 1918a) е Стефан Баламезов, български юрист, който по онова време е доцент в Софийския университет, специалист по конституционно право. Като такъв той цели да докаже, че България води преговори с една легитимна държава, субект на международното право. Като доказателство той посочва факта, че Украйна е призната официално от държавите на Централните сили чрез допускането ѝ до участие в мирните преговори в Брест-Литовск. Фактически тя е призната и от Франция, която превръща военната си мисия, оглавявана от ген. Табуи, в дипломатическа.

Втората статия „След мира с Украйна“ (Pryaporets 1918c) е написана от Адам Нейчев, народен представител, член на Демократическата партия. На фона на общия ентузиазъм, който блика от страниците на всички български вестници в дните непосредствено след подписването на споразумението,

А. Нейчев се съмнява в дълготрайността на новото държавно образование: „Би било прибързано да се мисли, че борбата между болшеvizма в Петроград и подсладения с национализма меншеvizъм в Киев е завършена“. Основания за съмненията му идват от стратегическото геополитическо положение на Украйна и извънредно големите природни богатства, от които Русия няма да се откаже без борба.

След като по-нататъшното съществуване на Украйна изглежда свършен факт, пресата поставя пред себе си задача на запознае читателя с новата държава. Информацията за страната се черпи от чуждата преса, предимно тази на Германия и Австрия. На първо място, дават се сведенията за географското положение, териториалното устройство и стопанското състояние на Украинската република с акцент върху трите най-плодородни губернии на страната – Киевската, Подолската и Волинската. Изтъкват се ползите за държавите от Централните сили да се сключи отделен мир дори и само с тези провинции, където, според слуховете, са струпани грамадни количества зърнени храни, неразпродадени поради липса на транспортни средства. Украйна е наричана „една страна с естествени подземни богатства и една сравнително високо развита индустрия“, започването на отношенията с която ще допринесе на изнемогващите от войната страни „едно задоволително попълване на икономическите блага“ (Pryaporets 1918b).

Още един въпрос, който присъства на страниците на столичните вестници в началото на 1918 г., е въпросът за границите на новосъздаденото държавно образование. Проблемът с украинските граници предизвиква интереса на пресата най-вече заради надеждите Украйна да се откаже от Бесарабия. За България това е от първостепенна важност – връщането на Добруджа би станало по-лесно, ако Румъния бъде обезщетена и получи тази провинция. Затова почти всеки материал, описващ територията на Украйна, изброява оставащите в пределите ѝ губернии и изрично споменава, че

Бесарабия не е в това число и че украинските пратеници в Брест-Литовск не предявиха никакви претенции върху областта. Вестник „Утро“ публикува интервюто на дописника си Н. Христов с председателя на украинската делегация А. Севрюк в Брест-Литовск, където на въпроса за характера на украинско-румънските отношения украинецът казва: „За дадената ни от тях помощ ние сме склонни да направим някои отстъпки по въпроса за Бесарабия“ (Utro 1918a).

Към края на февруари ентусиазмът относно подписването на договора с Украйна утихва. Пресата подхваща други важни за българина новини – Буфтейски прелиминарен договор с Румъния, Брест-Литовски мирен договор с Русия и значението им за България. През март и април новините, посветени на Украйна, касаят икономическата страна на подписания договор, а също така на възможностите на Украйна да изпълни икономическите ангажименти, поети от нея през зимата.

До края на последната военна година украинската тематика продължава да се появява на страниците на българските вестници, но все по-рядко и не на първите страници. Събитието, предизвикало вниманието на пресата, е новината за преврата в Украйна. И опозиционните, и проправителствените вестници разглеждат смяната на властта в Украйна от гледна точка на ползите, които могат да бъдат извлечени от това обстоятелство за България. На първо място отново излиза въпросът за доставката на храни от Украйна за страните от Централните сили и дали новото правителство ще ускори или забави този процес, ще увеличи или намали обещаното от Централната рада. Материалите, посветени на преврата, са предоставени в повечето случаи от германските и австрийските вестници.

Основно в раздел „Хроника“ на всички периодични издания излизат бележки относно пристигането и състава на украинската мисия в Царство България, връчването на акредитивните писма от украинския пълномощник

О. Шулгин на цар Фердинанд и първите стъпки на мисията в страната. В края на октомври 1918 г. сведенията относно Украйна касаят вътрешнополитическите промени, смяна на правителството и причините за това; правят се опити да се предположи как тази промяна ще повлияе на външнополитическата ориентация на Украинската държава. Спорадично се публикуват различни сведения относно развитието на културата в страната. В по-голямата си част те са противоречиви, от бедственото положение на украинския учител (Utro 1918b) до бляскав културно-просветен разцвет, когато само за една година „скованият Прометей“ Украйна успява в пъти да увеличи числото на гимназиите и висшите учебни заведения, а също така да създаде собствена Академия на науките (Pryaporets 1918d).

През цялата 1918 г. българският периодичен печат нееднозначно се отнася към украинския въпрос. Покрай възторга от започването на преговорите с Русия, даващи шанс на страната да види светлина в края на нескончаемия тунел на войната, се промъква изненадата от успеха на младата украинска дипломация да отстои исканията си и да получи признанието от страната на Централните сили. След преврата в Украйна първоначалните недоумение и любопитство се превръщат в недоволство от преобразуванията в Руската империя, откъдето анархията тръгна в различни посоки. Расте недоверието към украинските национални сили в тяхната искреност, желанието и способност да построят жизнеспособен национален организъм. Към края на 1918 г. песимизмът по повод по-нататъшното съществуване на новата държава, а също така обезнадежденост и униние по повод собствената си съдба стават причина българската преса да престава да се интересува от украинския въпрос. Пълно безразличие към него обединява и русофилския, и русофобския периодичен печат.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Dnevnik. 1914a, 23 oktombri. (In Bulgarian).
Дневник. 1914, 23 октомври.

Dnevnik. 1914b, 6 noembri. (In Bulgarian).
Дневник. 1914, 6 ноември.

Dnevnik. 1914c, 14 noembri. (In Bulgarian).
Дневник. 1914, 14 ноември.

Dnevnik. 1915, 4 yanuari. (In Bulgarian).
Дневник. 1915, 4 януари.

Kambana. 1914a, 10 oktombri. (In Bulgarian).
Камбана. 1914, 10 октомври.

Kambana. 1914b, 11 oktombri. (In Bulgarian).
Камбана. 1914, 11 октомври.

Kambana. 1915, 11 septembri. (In Bulgarian).
Камбана. 1915, 11 септември.

Mir. 1917, 25 juni. (In Bulgarian).
Мир. 1917, 25 юни.

Mir. 1918a, 14 yanuari. (In Bulgarian).
Мир. 1918, 14 януари.

Mir. 1918b, 5 fevruari. (In Bulgarian).
Мир. 1918, 5 февруари.

Mir. 1918c, 11 fevruari. (In Bulgarian).
Мир. 1918, 11 февруари.

Pryaporets. 1918a, 26 yanuari. (In Bulgarian).
Пряпорец. 1918, 26 януари.

Pryaporets. 1918b, 11 fevruari. (In Bulgarian).
Пряпорец. 1918, 11 февруари.

Pryaporets. 1918c, 12 fevruari. (In Bulgarian).
Пряпорец. 1918, 12 февруари.

Pryaporets. 1918d, 20 noembri. (In Bulgarian).
Пряпорец. 1918, 20 ноември.

Utro. 1918a, 23 fevruari. (In Bulgarian).
Утро. 1918, 23 февруари.

Utro. 1918b, 5 septembri. (In Bulgarian).

Утро. 1918, 5 септември.

Volya. 1914a, 10 octomvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 10 октомври.

Volya. 1914b, 22 oktomvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 22 октомври.

Volya. 1914c, 4 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 4 ноември.

Volya. 1914d, 5 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 5 ноември.

Volya. 1914e, 13 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 13 ноември.

Volya. 1914f, 21 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 21 ноември.

Volya. 1914g, 25 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 25 ноември.

Volya. 1914h, 26 novemvri. (In Bulgarian).

Воля. 1914, 26 ноември.

Volya. 1915, 28 yanuari. (In Bulgarian).

Воля. 1915, 28 януари.

Zarya. 1915, 15 septemvri. (In Bulgarian).

Заря. 1915, 15 септември.